

VELIKE POPLAVE IN POVODNJI NA SLOVENSKEM — I

Marko Kolbezen*

UDK 556.166 (497.12)

S sistematičnim urejanjem rek in zamočvirjenih zemljišč v zadnjih desetletjih smo poplave ponekod odpravili ali jih vsaj močno omejili. Kljub temu pa nas te še vedno presenetijo, običajno s katastrofalnimi posledicami. Zanimivo je pogledati nekoliko nazaj v preteklost, kdaj in kje so bile največje poplave in povodnji na Slovenskem in kaj je bilo narejenega za njihovo preprečitev.

O poplavah in poplavnih območjih na Slovenskem je v zadnjem času veliko proučenega. Geografski inštitut Antona Melika pri ZRC SAZU je tovrstna proučevanja vključil med svoje osnovne naloge že leta 1979. Zavedati se moramo, da je bil na odmočju današnje Slovenije vpliv pogostih poplav in povodnji ponekod tako močan, da so se posamezni predeli v stoletjih izoblikovali v povsem značilno poplavno pokrajino. To velja predvsem za nižinski in dolinski svet ob Muri in Dravi ter njenih pritokih Ledavi, Ščavnici, Pesnici, Dravinji in drugih. Ob Savi je to značilno za njen spodnji tok od Krškega in Brežic, ob Krki od Otočca navzdol. Povsod tod so bile poplave in povodnji najobsežnejše in najpogostejše, kajti dolinski strmec je tu močno zmanjšan, kar vode prisili k nasipanju, ustvarjanju meandrov, zmanjšanju provodnosti korit itd. Velike in pogoste poplave so tudi ob velikem rečnem zavoju Savinje pri Celju ob prehodu v Posavsko hribovje. Tu imamo zanimivo sovodenj, kjer se na majhnem prostoru združijo s Savinjo obilica potokov — Ložnica, Sušnica, Koprivnica in Voglajna s Hudinjo. Vode teh potokov so se med seboj zajezovale, kar je povzročilo, da so bile poplave zelo pogoste in velike, zemljišče med vodnimi tokovi pa zelo vlažno. Lahko rečemo, da nobeno mesto na Slovenskem ni trpelo zaradi poplav toliko kot Celje. Le najstarejše mestno jedro, nekdanja Celeia, poplave niso dosegle. Svojevrstno podobo poplav pa dajejo kraška polja, ki jih v Sloveniji ni malo. To se odraža predvsem v tem, da so poplave in povodnji milejše, redne in dolgotrajnejše.

Poplave in povodnji so še malo znane in raziskane. Iz obdobja pred prvo svetovno vojno in deloma tudi obdobja med obema vojnima zasledimo podatke o poplavah le v javnih občilih, zapisnikih deželnih političnih korporacij, arhivskih zapisnikih ipd. Že tako skromno gradivo pa ni nikjer sistematično zbrano, kaj šele proučeno. Sistematičnih opazovanj vodne gladine na vodnih tokovih kakor tudi višine poplavnih voda vse do prehoda iz 19. v 20. stoletje ni bilo. Na višino poplavne vode nas ponekod opozarjajo le ohranjeni pomniki, kot na primer starodavna srednjeveška spominska plošča na vodnem stolpu v Celju, ki označuje višino Savinje 2. septembra 1550. leta (slika 1). Ali spominska znamenja velike poplave Drave 3. 11. 1851 na Radeljskem polju,

na Falski pečini, v mariborskem Lentu in na Ptujju. Zanesljivejša znanja o poplavnih vodah segajo šele v obdobje po letu 1947, ko so hidrološke meritve z razširitvijo do tedaj še zelo skromne vodomerne mreže dobivale vse večji obseg in so postajale bolj sistematične.

Poplave in povodnji do l. 1914

Močno in dolgotrajno novembrsko deževje l. 1851 je na območju Slovenije povzročilo obsežne povodnji na spodnji Dravi, Savinji in Savi ter njenih pritokih. Pretok Drave je bil tedaj izredno visok in ga ocenjujejo na 4000 m³/s, kar bi po današnjih izračunih pomenilo 1000-letno visoko vodo (5). Do obsežnih poplav je prišlo tudi na Notranjskem. Na Planinskem polju je voda zalila 50 hiš, do streh pa so bili zaliti tudi mlinci v dolini reke Reke (3).

Že oktobra naslednje leto sta močno narasli Savinja in Sava ter poplavili Savinjsko dolino ter Krško-Brežiško območje. Poplava, ki je povzročila ogromno škodo, je terjala tudi več človeških življenj (3).

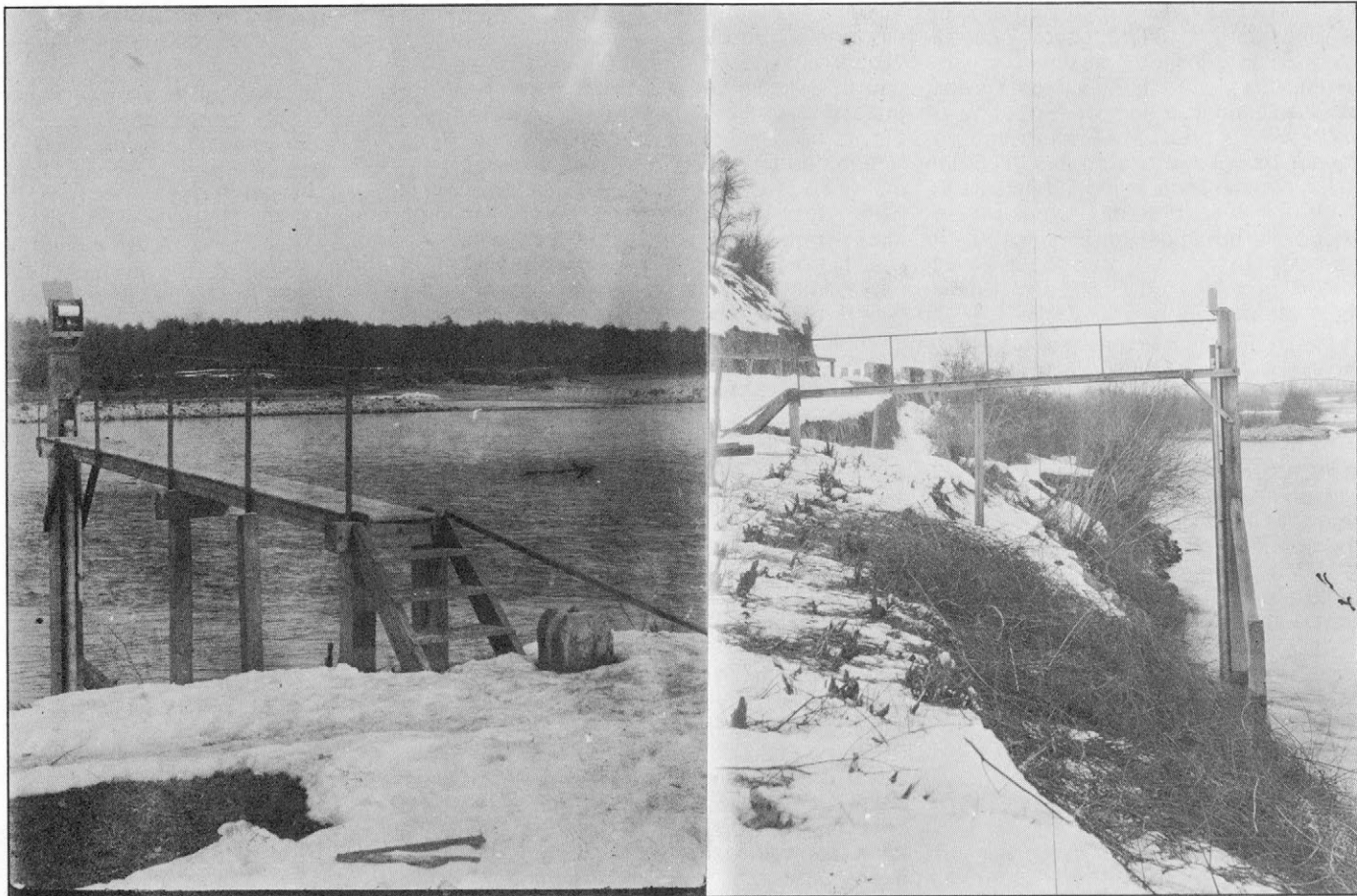
Hujše poplave so se ponovile maja leta 1874 ob Muri, Savi in Krki ter njenih pritokih. Poplavljala je tudi Kolpa. Poročila navajajo, da na Muri že od leta 1827 dalje ni bilo take poplave. Gornja Radgona in kraji od Veržeja navzdol so bili pod vodo. Narasle vode so porušile in odplavile prek 20 mlinov in nekaj živine. Poljščine in krma za živino so bile povsem uničene. Pozneje so morali kmetje zaradi pomanjkanja krme prodajati živino, kateri je cena močno padla. Najbolj prizadeta sta bila Ljutomerska dolina in Mursko polje. Zaradi naraslih voda je bil ustavljen tudi železniški promet na progi Maribor—Trst (6).

Maja 1876 je bila velika povodenj na Barju. Pod vodo so bile vasi Lipe, Loka, Matena, Tomišelj, Notranje in Vnanje Gorice. Pod vodo so bile tudi vasi na Dobropolju in v Grosupeljski kotlini, kot so Boštanj, Račna, Veliko in Malo Mlačevo. Poplavna voda je ponekod dosegla višino 6 metrov (6).

Slika 1. Spominska plošča na Vodnem stolpu v Celju kaže na višino visoke vode 2. septembra 1550. leta.

* Hidrometeorološki zavod Republike Slovenije, Vojkova 1 b, Ljubljana.

Slika 2. Prvi limnigraf tipa »Mignon« na Savi v Čatežu pod izlivom Krke iz leta 1911.

Močno deževje konec septembra in začetku oktobra 1882. leta je povzročilo silovito povodenj na Koroškem in Štajerskem. Poplavna voda je odnašala mostove, gospodarske objekte, hiše, drevje, les in živino. Celo trdno grajeni mostovi na Dravi in železniška proga med Mariborom in Dravogradom niso vzdržali pred silovitostjo voda. Ob Dravi in njenih pritokih je bilo porušenih mnogo hiš, žag in mlinov. Zaradi ogromne škode, ki jo je povodenj povzročila, so iz državne zakladnice namenili pomoč, razpisana pa je bila tudi pomoč prebivalcev. K reševanju ljudi in imetja so priskočile tudi inženirske enote, ki so bile takrat stacionirane v Ptuj (5). Povodenj iz leta 1882 se je na območju Drave ponovila konec leta 1885. V tem letu so poplave močno prizadele tudi Notranjsko, Goriška Brda in Ljubljansko barje, ki je bilo dvakrat poplavljen, spomladi in jeseni. Takratna poročila navajajo, da je bilo ob prvi povodnji v trnovski občini poplavljen 1100 ha, krakovski 700 ha in tomišeljki 1200 ha zemljišča. Ob drugi povodnji pa so bile poplavljen občine Brezovica, Blatna Brezovica, Ligojna, Stara Vrhnika, Verd, Borovnica, Preserje, Jezero, Želimlje, Pijava Gorica in Vič. Najhuje je bilo v Lipah (6).

Vse do prve svetovne vojne so se poplave od leta 1888 pojavljale skoraj vsako leto v večjem obsegu in na različnih območjih Slovenije. Naj omenimo le nekatere: leta 1893 in 1894 na Štajerskem — poplave so uničile veliko mostov in poskodovale ceste; leta 1893 na Ljubljan-

skem barju, ob reki Savi ter v Ribniški dolini, kjer je voda odnesla mostove in naredila veliko škode na žagah (6).

Oktober 1898 je poplava zajela celotno Vipavsko dolino, ob kateri je bilo naselje Vipava 0,5 m pod vodo (6).

Močno deževje sredi novembra 1901 je povzročilo katastrofalne povodnji, ki so prizadele skoraj celotno Slovenijo. Časopis Slovenski narod je največ poročal o grozotah, ki jih je povzročila močno narasla Sava Bohinjka in se podobnih tudi najstarejši prebivalci niso mogli spomniti.

V noči na 16. november je močno narasla, deroča reka je trgala in odnašala s seboj vse, kar je zajela v svoj tok. Podobno se je dogajalo ob Selški Sori in Sori, ki je med drugim porušila most pri Suhi in Goričanah ter odnesla brv pri Gornji Senici. Na Dolenjskem sta prestopili bregove Krka in Temenica ter preplavili več krajev. Ogromno škodo je povzročila tudi močno narasla Idrija v Idriji in njeni okolici ter na sotočju Bače. Ljubljansko barje, ki je bilo v tem letu kar štirikrat pod vodo, je doživelo največjo povodenj v noči s 14. na 15. november, ko je divjal še silen vihar. Zaradi neugodnih odtočnih razmer in nerešene regulacije Savinje v Celju je bilo Celje z okolico ponovno med najbolj prizadetimi kraji na Slovenskem. Zaradi izdatnih padavin je Savinja s pritoki Ložnico, Koprivnico, Hudinjo in Voglajno iz ure v uro naraščala. V soboto, 16. novembra, je bila že v zgodnjih jutranjih urah poplavljen celotna okolica in mestno jedro je bilo kakor otoček sre-

di mogočnega morja. Do popoldne so bili zaliti celo nekateri predeli mestnega jedra, kjer je voda segala tudi do 1 m visoko. Prodrla je do Šlandrovega trga, Ljubljanske ceste, zalila mestni park, Glazijo in naselje z vilami na Otoku, kjer je bilo po poročilih kot v malih Benetkah. Voda, ki se je zivala po sedanji Ipavčevi ulici, je poplavlila pritličje takratne bolnišnice. Deroča Savinja je narasla za 6 m in odnesla staro Grenadirjevo brv na Bregu ter nevarno ogrozila tudi ostale mostove v mestu, zlasti Pallosovo brv. Ogromno škodo je naredila tudi Ložnica, ki je preplavila travnike in polja pri Medlogu, Lavi in Babnem. Ker je bila državna cesta zalita, je bil promet proti Ljubljani popolnoma onemogočen. Podobno kot Savinja in Ložnica sta poplavlili široko območje tudi Hudinja in Voglajna, predvsem na območju Zavodnja, Gaberja, Sp. Hudinje. Še posebno močno je bilo prizadeto območje okoli Cinkarne in Westnove tovarne emaljirane posode, kjer je bilo eno samo jezero (2).

UJANA

148 15. september 1903 je bil za prebivalce ob Dravi po letu 1882 ponovno katastrofalen. Zaradi silovito narasle reke so morali ljudje iz Maribora, Ptuja in ostalih vasi ob Dravi zapuščati domove. Podobno se je dogajalo s prebivalci Planinskega polja leta 1905, ko je bila po letu 1878 ena večjih poplav. Tedaj je močno narasla tudi Sava v svojem srednjem toku in poškovala nov most pri Sv. Jakobu. Do povodnji je prišlo tudi ob Spodnji Savi in Krki, kjer je bilo od Brežic do hrvaške meje vse pod vodo.

Od tedaj dalje je takratno časopisje skoraj vsako leto poročalo o poplavah in škodah, ki so zajele posamezne predele v Sloveniji. Med njimi je bila vse do leta 1914 največja poplava na Štajerskem maja 1910. leta. Številne ceste in vasi so bile pod vodo. Povsem je bila uničena setev, veliko živine je potonilo. Ob povodnji je bilo porušenih nešteto mostov in drugih vodnih objektov. Povodenj je zahtevala tudi več človeških življenj, še več pa je bilo pogrešanih (6).

Ukrepi za izboljšanje vodnih razmer

Že pri Valvazorju zasledimo prve zapise o vodotokih in pojavih na naših vodah. Ljudje so jemali poplave bolj kot samoumeven naravni pojav, ki ga ni bilo možno preprečiti. V takratnih življenjskih razmerah, razvitosti kmetijstva, obrti, rokodelstva poplava nekaterih ljudi niti ni tako prizadela. Življenje ob vodi jim je namreč prinašalo tudi nekaj koristi, saj so vodni pogon temeljito izrabljali, o čemer pričajo številne opuščene žage in mlini. Prav tako so na primer zadrževane vode na kraških poljih zaradi neočiščenih požiralnikov in neurejenih strug ugodno vplivale na razvoj vodnega življa. Domačini so to s pridom izkoriščali. Iz vodotokov so naložili veliko rib in žlahtnih rakov in bili pomemben preskrbovalec avstroogrške monarhije do leta 1895, ko je račja kuga pomorila vse rake. V glavnem si je takratno prebivalstvo pred nevarnostmi poplav pomagalo, kakor je vedelo in znalo. Poskušali so se braniti z nasipi, prekopi rokavov ipd. Največkrat so ta dela opravljali prebivalci ogrožene vasi in si tako zavarovali svoje imetje. Včasih pa so taka dela organizirali tudi posamezni fevdalci.

Večje težave so povzročile poplave in povodnji na Muri, Dravi in Savi, ki so bile pomembne plovne poti vse do zgraditve železnic. Nenehno trganje brežin, ustvarjanje novih strug in stranskih rokavov, sipin v rečnih strugah ipd. je plovnost oteževalo in zahteve po ureditvi strug so postajale vse pogostejše.

Z urejanjem voda in obrambo pred poplavami v današnjem smislu se je začelo na našem ozemlju šele v 17., 18. stoletju. V času vladavine Marije Terezije, ki je dala že leta 1753 izdelati posnetek struge

Mure za njeno ureditev, je bilo žal zgrajenih le nekaj presekov in opravljenih nekaj vzdrževalnih del (5). V letih 1745—1778 je bilo opravljenih več vzdrževalnih del na spodnji Savi, predvsem zaradi ureditve plovne poti. Posamezna ureditvena dela iz tega obdobja, ki so usmerjala tok Save od Krškega do Brežic, so bila še pred nekaj desetletji vidna (pod nekdanjim Mrtviškim brodom, nad Skopiškim). Največji hidrotehnični podvig pa sta verjetno napravila Marija Terezija in pater Gabrijel Gruber (1740—1805), ki nam je z lopato in krampom zgradil Grubarjev kanal (1772—1782), prvo stopnjo za osušitev Ljubljanskega barja (4).

Za nujna zavarovalna dela na Dravi je Štajerska deželna vlada imenovala komisijo za proučitev razmer, ki je o tem poročala Štajerskemu deželnemu zboru 1866. leta in hkrati predlagala ukrepe. Zaradi pomanjkanja denarja ni prišlo do večjih del, bila so opravljena le manjša zavarovalna dela na mestih, kjer so bile ogrožene komunikacije in posamezne hiše. Tako se uničevalna moč Drave, posebno nižje od Ptuja, kljub zavarovalnim delom, ki so bila lokalnega značaja, ni zmanjšala. Za bolj sistematično ureditev Drave od Ptuja do Borla je avstrijska državna uprava naročila izdelavo projekta in ga zaupala inž. Antonu Webru, vodji gradbenega vodstva za Dravo. Za pridobitev točnejših podatkov o vodnem stanju na Dravi je bila tedaj ustanovljena prva vodomerna postaja v Ptujju. Projekt je bil izdelan v letih 1903—1905, dela pa so sistematično potekala vse do leta 1912, ko je bilo z odločbo iz Gradca ukinjeno gradbeno vodstvo Drave. Od tedaj so potekala le vzdrževalna dela na opravljenih regulacijskih zgradbah in zavarovanja novih zajed (5).

Posamezna ureditvena dela v dolini Pesnice, kjer so bile poplave zelo pogoste, so potekala od l. 1833 dalje. Leta 1864 se je razvnela prava polemika v zvezi z zahtevami po regulaciji celotne doline od železniškega mostu v Pesnici do izliva v Dravo. Šele leta 1874 je bil na deželnem zboru potrjen osnutek deželnega zakona o njeni regulaciji, dogovorjeno je bilo tudi financiranje in podan generalni načrt za izvedbo. Razvoj dogodkov, predvsem političnih bojov med strankami, je preložil realizacijo v čas po drugi svetovni vojni. Tako se je moralo prebivalstvo še naprej soočiti z vsakoletnimi poplavami. Opravljena so bila le urejevalna dela v omejenem obsegu in v lokalnem interesu (5).

Na seji Štajerskega deželnega zbora 26. septembra 1874 v Gradcu je cesarski namestnik predložil tudi načrt in predračun za regulacijo Mure od Gradca do Cvena. Zaradi pomanjkanja kreditov dela niso potekala po predvidenem načrtu. S problemom regulacije Mure se je na avstrijsko pobudo začela ukvarjati avstroogrška komisija leta 1889. Z deli so začeli še isto leto. Ker so dela potekala zelo počasi, je bila 4. 1. 1912 v Gradcu sklicana konferenca, ki sta se je udeležila tudi zastopnika slovenskih poslancev dr. Korošec in Robič ter zastopniki nemških državnih in deželnih poslancev. Po 23 letih

so prišli z regulacijskimi deli le do mejnega mesta z Ogrsko pri Gornji Radgoni (1).

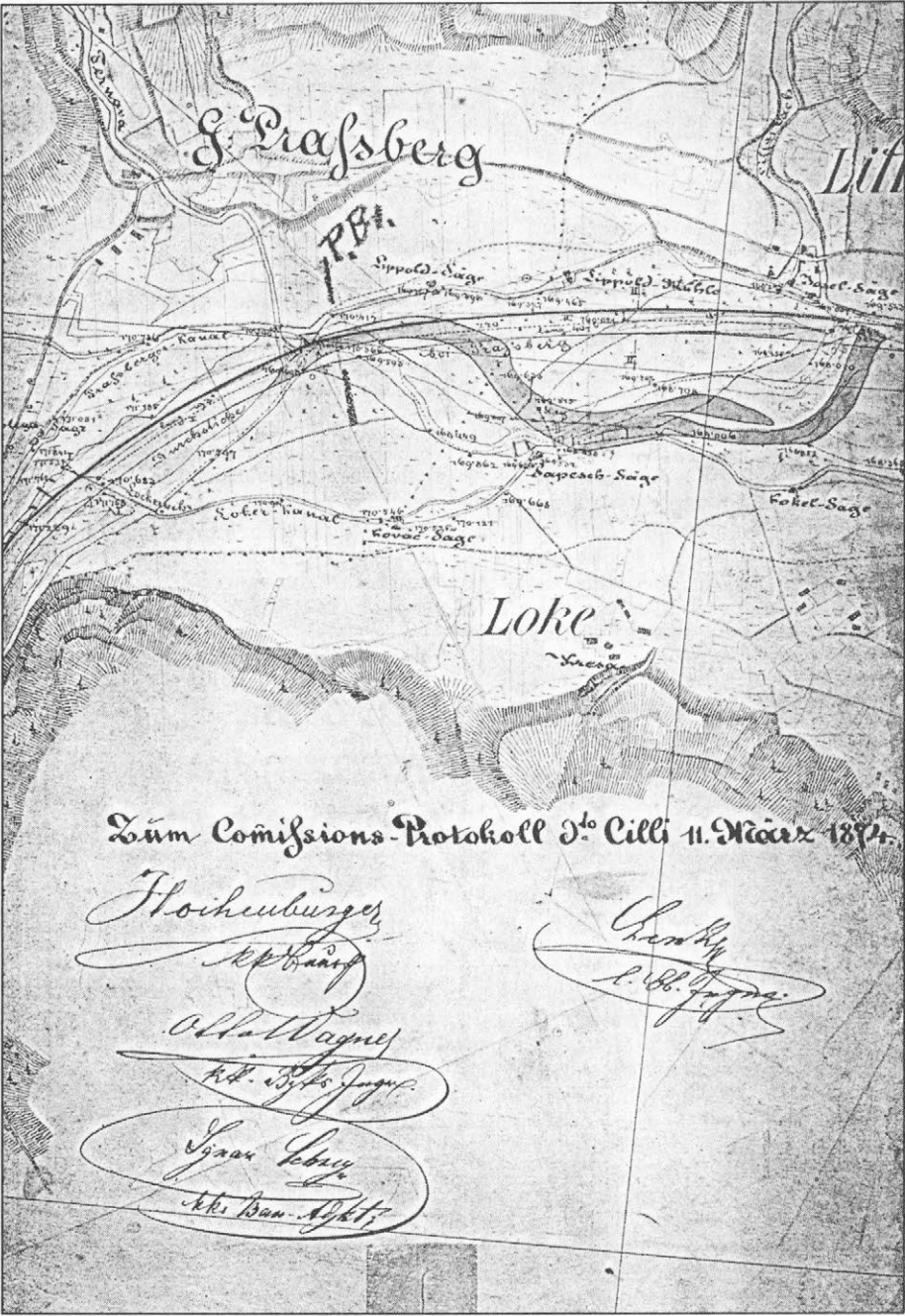
Na prošnje domačinov Pesniške, Ščavniške in Lendavske doline o nujnih regulacijah ni bilo odgovora. Okrog leta 1850 je bil zgrajen le razbremenilnik Ledava—Krka in prestavljen izliv Ledave v Krko. Tudi predlog slovenskega poslanca Robiča v državnem zboru oktobra 1901 o regulaciji vseh spodnještajerskih rek in potokov ni prinesel želenih rezultatov. Zaostajanje poplavne vode je še naprej povzročalo zamočvirjenost omenjenih dolin, posledice so se pokazale na zaostalem kmetijstvu pa tudi na zdravju ljudi. Stanje se je nekoliko izboljšalo z ustanovitvijo Vodne zadruge l. 1907, ko so začeli osuševati Lendavsko dolino oziroma območja županije Zala, kamor se je zadruga pripadala. Opravljenih je bilo tudi nekaj vzdrževalnih del na že propadajočem kanalu Ledava—Krka (5).

Prvi in glavni projekt za regulacijo Save datira v leto 1800. Izdelan je bil na visoki akademiji v Zagrebu in obsega odsek Krško—Rugvica. Na podlagi nekaterih terenjskih situacij so dela potekala postopoma (v letih 1824, 1836, 1851). Pozneje je regulacija Save zahtevala zaradi stalnega menjavanja struge gradnjo več prekopov; večji Skopice—Brežice je bil dograjen nekako do leta 1900. Leta 1904 je bila otvoritev železnega mostu prek Save in Krke pri Brežicah. Kot zanimivost navajamo vas Zasavje, ki leži 2 km nad mostom na desni strani današnje Save. Ker je bila zaradi nove trase Save večkrat izpostavljena poplavam, se je takratna oblast odločila, da vaščane preseli v Krško vas, za kar so dobili brezobrestno posojilo za gradnjo novih stanovanjskih hiš in gospodarskih poslopij. Janez Lopatič zadnji vaščan, ki je bil rojen v Zasavju l. 1897, se je preselil v Krško vas l. 1904.

Od Brežic navzdol proti Jesenicam sta bila zgrajena še dva večja prekopa, in sicer v letih 1908—1909 na odseku Sp. Ribnica—Jesenice. Vsa regulacijska dela Spodnje Save, ki so potekala do prve svetovne vojne, je vodil hidrotehnični oddelek v Brežicah pod vodstvom inž. Kolenca (1).

Za ureditev Savinje je bil izdelan regulacijski plan že leta 1874, vendar do resnejših izvajalnih del kljub načrtu l. 1883 ni prišlo (slika 3). Šele s povodnijo leta 1901, ki je še posebno prizadela Celje, so oblasti dojele pomembnost rečne ureditve. Kljub temu so v Celju Savinjo regulirali šele po povodnji l. 1954. Kakor vidi-

UJANA

Slika 3. Regulacijski plan Savinje iz leta 1874 (faksimile).

oblast nujno poskrbeti za urejanje voda in regulacije. Čeprav je bilo v zvezi s tem sprejetih več zakonov, do prve svetovne vojne niso prinesli nobenih pomembnejših izboljšav.

Ob tem in ob poznejših prizadevanjih za ureditev voda bo še vedno prisotna misel pokojnega rečnega nadzornika Franceta Avšiča iz Čateža, ki je ob svoji 70-letnici dejal: »Reke živijo svoje življenje in človek jim težko zapoveduje. Skozi tisočletja si same utirajo struge in izbirajo smeri morjem naproti.«

1. Avšič, F., originalni zapisnik, HMZ Slovenije.
2. Cvin, J., Velika povodenj v Celju leta 1901. Novi tednik RC, posebna izdaja 5. 11. 1990, Celje.
3. Kmetijske in rokodelske novice 1851, 1852.
4. Publikacija ob 15-letnici Območne vodne skupnosti Ljubljana Sava, Ljubljana 1989.
5. Razvoj vodnega gospodarstva Pomurja in Podravja. Publikacija VGP Maribor ob 40-letnici, Maribor 1985.
6. Slovenski narod 1874, 1876, 1882, 1893, 1901.

Marko Kolbezen
Floods in Slovenia — Part 1

For centuries, the inhabitants of the lowlands along Slovene rivers were afflicted by floods nearly every year, and catastrophic flood levels occurred roughly every seven years. Especially in danger were areas along the major Mura, Drava, and Sava rivers and their tributaries (Ledava, Ščavnica, Pesnica, Dravinja, Savinja, Sora, Ljubljana, Krka). The inundations posed a constant threat to crops and property. Numerous public requests to the authorities asking for regulation of the rivers did not have much effect. Despite legislation passed in the second half of the 19th century concerning the funding of water works, little was done to prevent floods prior to WWI. The only remedial works undertaken were local projects.

mo, so tedanja ureditvena dela Savinje od Celja do Mozirja pomenila v glavnem le obnavljanje starih lesenih kaštnih jezov, ki so jih visoke vode sproti poškodovale in podirale. Če so že bili izvedeni kakšni konkretniji regulacijski posegi, so bili ti, podobno kot drugje, lokalnega značaja ali v interesu posameznika.

Ob rekah in potokih živeče prebivalstvo so pogoste poplave in povodnji prisilile, da so se nenehno prilagajali danim razmeram. To je oblikovalo in spreminjalo njihovo življenje. Pri tem ne pozabimo, da so reke in potoki dajali vodo in hrano ljudem, energijo številnim mlinom in žagam, omogočali so prevoze po rečnih dolinah idr. Hkrati so, tako kot druge naravne nesreče, ogrozili življenje z odplavljanjem velikih količin rodovitne zemlje, lesa, živine in drugega, z uničenjem polj, travnikov in pašnikov, rušenjem mostov, poškodovanjem cest in vodnih naprav, zalitjem stanovanjskih in gospodarskih poslopj; izgubljena so bila celo človeška življenja. Njihova uničujoča moč, tako v nižinskih kot hribovitih predelih, kjer je bila še izrazitejša, ni nikomur prizanesla. Vse to je vplivalo na vse večje pozive, prošnje in zahteve, da mora

Zaključek

Ozemlje današnje Slovenije je bilo zaradi naravnih razmer že od nekdaj izpostavljeno pogostim poplavam in povodnjim. Na podlagi obstoječih pisnih virov za prikazano obdobje lahko rečemo, da so se pojavljale skoraj vsako leto, v večjem obsegu pa na vsakih sedem do deset let, kar v številnih primerih velja še danes.

